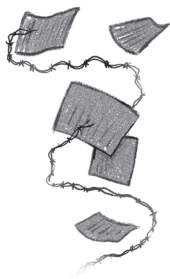

Розстріляне відродження.
Бузько, Вишня, Влизько,
Марко Вороний, Микола Вороний,
Драй-Хмара, Єфремов, Зеров,
Івасюк, Ірчан, Йогансен,
Косинка, Липківський

Харків
«Фоліо»
2023

Купити книгу на сайті kniga.biz.ua >>>

Дмитро Бузько

Купити книгу на сайті kniga.biz.ua >>>

Дмитро Бузько народився 1891 року в місті Новомиргород Херсонської губернії у родині священника, але дата його народження невідома. Батько заподіяв собі смерть, а мати перебралася в глухе село. Вчився в духовній школі, потім в Одеській духовній семінарії, де як сирота мав безкоштовне навчання та пансіон. 1904-го став членом учнівського революційного гуртка, за що відбув в'язницю, каторгу та заслання, звідки втік за кордон. 1915 року повернувся до Одеси.

1918-го переїхав до Києва, приєднався до петлюрівців та отримав дипломатичну посаду в Міністерстві закордонних справ УНР. Перебував у Данії як аташе з питань преси в дипломатичній місії Директорії УНР. 1919 року склав свої повноваження дипломата та повернувся в Україну.

Улітку 1920 року Бузька заарештував особливий відділ 14-ї Червоної армії та засудив до страти. Обіцяли звільнити його, якщо спокутує «провину». Бузько погодився «полювати» на отамана Семена Заболотного.

Після громадянської війни переїхав до Харкова, де працював редактором «Укркінофотооб'єднання». Став членом літературного об'єднання українських футуристів «Нова генерація». 16 липня 1937-го на загальних зборах Одеської організації Спілки письменників обмовився, що помилятися можуть всі, навіть сам «великий і мудрий Сталін». На тих же зборах «за контрреволюційний виступ» його виключили зі Спілки письменників, а 20 жовтня заарештували та звинуватили в тому, що «у 1918–1920 рр. займав ряд посад у петлюрівських організаціях, був учасником націоналістичної організації, вів контрреволюційну агітацію на зборах письменників». 1 листопада 1937 року «особлива трійка» НКВС засудила письменника до найвищої міри покарання, і за два тижні, 14 листопада, його розстріляли.

ЯДВИГА І МАЛКА, ПОЛІСЬКІ ПАРТИЗАНКИ

(Повість)

На провесні туманним вечером прийшли до містечка німецькі солдати.

Зіщулившись у сутіні самотнього ліхтаря, Малка переляканими очима дивилась на чужинців. Вогкий ґрунт заглушав важкі кроки, і мовчазні ряди коливались у хисткому тумані, наче привиди, наче страхіття кошмарного сну...

— Що з батьком буде? — ворухнулась тривожна думка, і дівчина кинулась через порожній базарний майдан додому. Їй здавалось, наче за нею женуться, наче летить щось за нею на сірих, кажанячих крилах. Притьмом пірнула вона в темінь рідної вулички, зараз тихої і нашорошеної.

Одним духом добігла Малка додому. Проскочивши темні сіни, вона щільно зачинила за собою хатні двері й тоді передихнула вільніше. Перше, що шукали її очі, був батько. Він сидів коло столу, увібравши в плечі свою руду кучеряву голову. Його карі, завжди веселі очі, зараз були смутні. Дужі, зчорнілі від праці руки, безпорадно лягли на стіл. Мати, худорлява, сухотна, з такими ж, як у Малки, великими чорними очима, поралась коло печі. Глянувши на Малку, вона збентежено запитала:

— Що з тобою, Маю? Тебе знову побили сусідські діти?

— Прийшли німці! — видихнула з себе Малка.

Батько підвів голову.

— Ну, то що? Хіба ж вони з рогами? — спробував він пожартувати, але зараз же знову затьмарився й похмуро наказав дружині:

— Давай, Лею, вечеряти. Піду на ніч на фабрику...

Стукнув рогац, випавши з рук матері. Випроставшись, вона мовчки вп'яла в чоловіка перелякані очі...

— Не бійся, Лею, — лагідно говорив батько. — На фабриці — свої. Як що — сховають...

Нашвидку повечерявши, батько покликав до себе Малку, взяв її, легеньку, як трісочка, на руки й притиснув до грудей. Наче прозора хвиля хлюпнула на дівчину-трісочку й понесла її в теплий край батькових пестошів. Їй хотілося плакати рясними сльозами полегшення. Але дівчина лише хлипнула й стрималась.

— Ти вже велика, Малю! — гудів у вухо батьків голос. — Доглядай малих братика й сестричку. Допомагай матері... Я може... — він запнувся, — ...поїду далеко — до Києва...

Малка притулилась дужче до батька.

— Я приїду... ти ж велика...

Малка лише уривчасто зітхнула, одриваючись од батька, що поставив її на ноги й, узявши за руку, повів до ліжка, де спокійно спали малі. З хвилинку вони стояли вдвох, аж раптом Малка почула на шиї теплу краплю: нечутно підійшовши, за нею стояла мати. На її віях проти світла блищали сльози.

Батько мовчки обняв дружину і вийшов, обережно причинивши двері. Брязнула клямка в сінях. Чорна ніч за віконцем враз проковтнула батькові кроки.

Мати довго дивилась на двері. Потім тихо підійшла до столу і вп'яла невидючі очі в огник каганця.

— Мамо! — покликала її Малка: їй моторошно стало, що в матері очі такі скляні-неживі.

Мати здригнулася.

— Чого тобі, Малю? Сідай вечеряти, — згадала вона.

Дівчина сіла до столу, але не їла. Вона мовчки дивилась на матір, що застигла в кам'яній тузі. Малці хотілося знову її покликати, але їй боязко було порушити мертву тишу.

Коли дівчинка заснула, схиливши голову на стіл, мати пестливо перенесла її на ліжко. Потім, згадавши, що тепер тягар турбот про хліб насушний цілком лягає на її плечі, сіла до швацької машинки й до ранку одноманітне стрекотання сповнювало похилу хатинку, оповиту тривожним чеканням неминучого лиха.

Лихо прийшло вранці. Прийшло воно з гайдамаками, що з'явилися в містечку слідом за німецьким військом, як його брудне охвістя. Малка ще спала, коли прибігла сусідка-перекупка Хана. Вона торгувала маслом на базарі й мала таке велике й хлипке черево, що Малці, як вона була малою, все здавалось: ось воно лусне і з нього хлюпне ціла діжка сметани, бо Хана сметану, на заздрість бідній дівчині, їла цілими мисками.

Горлата Хана заволала на всю хату:

— Лейко? Що ти собі думаєш? Де твій Борух? Його по всіх хатах гайдамаки шукають... Через нього нема спокою порядним людям... Що він наробив! Навіщо він покинув роботу в чесного коваля Мойшеля та став на фабрику?.. Пролетарієм захотів стати?! У комітет записався!.. Комісаром йому заманулося бути!.. Комісар з нього, як з мене, — ну, я знаю? — ну, Керенський... Єврей мусить сидіти тихо й не накликати лиха на себе та на своїх чесних сусідів...

Збуджена Малка ще не встигла отямитись від сну та зрозуміти, чого Хана кричить, як із дзвоном розсипались шибки і крізь віконце в хату просунулося чорне моторошне дуло рушниці. У мертвій тиші пострілом гармати грюкнули висаджені прикладом двері й на порозі вирости постаті гайдамаків у сірих, довгополих жупанах незграбного німецького шитва.

— Стій! Ні з місця! — заревів один з них, очевидно старшина, націлюючись на жінок револьвером.

Сусідка, зойкнувши, гупнула на ослін. Мати, приготувавшись до всього, не ворухнулась. Малі, прокинувшись, вирячили на чужинців здивовані оченята.

Побачивши, що в хаті самі жінки й діти, старшина сховав револьвер.

— Борух Кравецький тут мешкає? — запитав він.

Мати спокійно відповіла:

— Тут. Але позавчора він поїхав до Києва.

— Брешеш! — гримнув старшина. — Він іще вчора тут був...

Перелякані діти враз одностайно заревіли на весь голос. Старшина нетерпляче скривився.

— Ляшенко! — наказав він одному сірожупанникові. — Ану відітни голови щенятам, щоб не скавчали...

Сірожупанник рішуче попростував до ліжка, справді виймаючи з ножнів шаблю. Жах пройняв Лею, але не ймучи віри страшному наміру гайдамаки, вона не рушила з місця. В цю мить Малка, схопившись, вп'ялася рученятами в спинку ліжка й загородила собою малих.

— Не чіпайте! — розітнувся її розпачливий і погрозли-вий зойк.

Вона вся тремтіла! Мала, худа, найжачена, вона нагадувала кошеня, коли воно збирається стрибнути на здорового пса. Гайдамака мимоволі відсахнувся. Замовкли й діти.

— Ляшенко, зачекай! — гукнув старшина, щось зміркувавши. — Ач, яке ти чортеня! — звернувся він до Малки. — Ну, добре, ми не будемо нікого чіпати, якщо скажеш, де батько. А не скажеш, усіх порубаєм...

— Батько сьогодні вранці пішов у Дубовики, — сама ще не тямлючи, що вона каже, дзвінким, тремтливим голосом враз відповіла Малка.

— В Дубовики? А до кого? — присікався старшина.

— На панський двір. Найматись, щоб лагодити плуги на оранку, — без запинки вимовила дівчина.

Трудно було не повірити цьому.

— Хитрий. Гадав, що в пана не будуть його шукати, — зауважив старшина. — Гайда, хлопці: ми його доженемо...

Гайдамаки зникли так само раптово, як з'явилися. Хвилинку в хаті тривала тиша. Перша її порушила Хана.

— Що, діждалася? Вони його доженуть і порубають... Буде знати, як революцію робити, — почала вона.

— Ша! годі! — урвала її Лея. — Не ваше горе... Біжіть краще додому стерегти свій крам, а то гайдамаки доберуться до вашого масла...

— Нема його в мене! Все спродала! — сполошилася Хана й швиденько викотилася з хати.

Лея кинулась до Малки:

— Біжи, Малю, на фабрику, попередь батька: його скрізь шукатимуть, — тривожно зашепотіла вона.

Дівчина ще тремтіла від пережитого жаху. Ніколи вона не була ні завзятою, ні такою кметливою, як сьогодні. Розпач надав їй сили, що тепер, коли небезпека минула, залишала її. Мати ніжно пригорнула дівчину до себе.

— Моя розумна дитино! Біжи швидше... — ніжно умовляла вона, цілуючи чорну, розпатлану голівку.

Зогріта ласкою матері, Малка похапцем сунула ноги в свої шкарбани, вхопила хустку й вибігла на двір.

День видався ясний, погожий. Віяв пестливий полудневий вітер. Сонце сяяло з синього неба. Парувала земля, поквапливо скидаючи з себе клапті талого зернястого снігу. В такий день не могло статися лиха. Малка бадьоро бігла до паперової фабрики, що випинала з зеленого бору по той бік річки свій червоний димар. Скресала крига. Лід ще тримався коло берега, а вже посередині шовковою синьою стрічкою блищала чиста вода.

На мосту стояла варта німецьких солдатів. Ще з берега Малка побачила їх сірі постаті. До горла підкотився вчорашній жак. Дівчина спинилась, завагалась... Проте думка про батька штовхнула її вперед.

Дівчина боязко наблизилась до солдатів. У сонячному сьайві вони не були такі химерно страшні, як учора. Той, що стояв першим — маленький, чорнявий з пташиним обличчям, навіть сподобався Малці. І коли він загородив їй рушницею дорогу, дівчина довірливо попрохала його:

— Пустіть мене на той бік. У мене там батько. Він робить на фабриці. — І злякалась, що сказала про батька.

Солдат глянув на дівчину, що дивилася на нього величезними очима з виразом благання й страху. З великих

шкарбанів стеблинками витиналися її тоненькі ноги. Вітер рвав з неї стару подерту хустку.

Солдат згадав, що в нього дома — далеко, в чепурному маленькому місті на півдні Німеччини — є така ж дівчинка. В його очах майнула туга. Йому хотілося пропустити дитинча, але, глянувши на старшого, він лише вимовив невблаганно:

— Цурюк!

І додав тихше:

— Нікому не вільно проходити через міст. Розумієш, моя дитино?

Малка зрозуміла. Схиливши голову, вона попленталась назад, до містечка... На березі спинилась. Димар фабрики, що височив над бором, як прапор, тягнув її до себе. Тужними очима дівчина подивилась на річку, шукаючи де б можна перейти її кригою. Синя стрічка води, що блищала тепер лезом ножа, не вривалась. Тільки далеко вгорі вона губилась в білястій плямі. Там були затори...

Малка кинулась туди. Її ноги глибоко вгрузали в розмитий берег. У рівчаках ще лежав хлюпкий сніг. Поки дівчина добилась до місця, де, здавалось, можна було переправитися через річку, вона вся змокла від гарячого поту. Серце бухкотіло в її грудях, перед очима тремтіла темна завіса втоми.

На мить Малка нерішуче спинилась. Крижини налізали одна на одну, моторошно виблискуючи своїми блакитними ребрами. Крига йшла. Чути було її шерех. Глянувши на димар фабрики, Малка одчайдушно стрибнула на першу крижину...

Падаючи й знов підводячись, Малка вже майже добилась берега, коли раптом крига під нею гойднулася й вона шубовснула у воду. На щастя тут було неглибоко. Не пам'ятаючи себе, дівчина вп'ялася в прибережну крижину і видерлась на неї. Берег був крутий і високий. Малка ледве не скотилась назад у річку, але, схопившись за корінь сосни, вилізла, задихаючись, на рівне і впала майже непритомна.

Здавалось, вона вже не підведеться. Вітер пройняв її. Почуваючи, що вона дерев'яніє, дівчина зібрала рештки

сил, схопилась і побігла до фабрики... Через задню браму фабрики проїжджали вози з ганчір'ям. Малка непомітно прослизнула між ними й кинулась до ремонтної майстерні, де робив її батько. По дорозі її перестрів батьків товариш, слюсар Петро Степанович.

— Мала, звідки ти? — спинив він її. — Що сталося? Ти вся мокра, як кошения, витягнуте з ополонки!

Вчепившись за нього рученятами й тягнучись до його вуха, дівчина похапцем зашепотіла.

— Батька гайдамаки шукали... Я сказала, що він пішов найматись до Дубовецького пана... Мати послала переказати, щоб він ховався... Через міст німці мене не пустили... Я переходила річку й упала у воду...

Петро Степанович рвонувся було, щоб побігти до батька дівчини, але, глянувши на її посиніле обличчя, вхопив її під полу пальта й бігцем кинувся з нею до фабричної лікарні.

* * *

Аж два місяці пролежала Малка в лікарні. Дівчина дуже застудилася й захворіла на запалення легенів. Вона б померла, якби не була така міцна, дарма, що мала й сухорлява. Але ще й досі вона була квола.

Стояв гарячий день червня. Сяло сонце, налявши жаром ясну блакить неба, блищала річка, горіла на сонці, аж в очах темніло Малці й крутилася голова. Їй нестерпно хотілось у воду, та мати просила не робити цього. Мати прала білизну, а менші діти брьохались коло неї у воді Малці на заздрість.

— Гей, мала! Ну, як ся маєш? — почула Малка знайомий голос.

До них підійшов, вітаючись з матір'ю, слюсар Петро Степанович. Малка кинулась до нього, щоб почути новини про батька. Вона знала, що батько — в лісі, що він воює з німецькими солдатами та гайдамаками, що ворожа куля завжди може влучити його. Страшно було дівчині за батька й радісно, що він такий хоробрий.

— Завтра один товариш туди їде, — зовсім тихо казав матері Петро Степанович, а Малка наставила вуха і все чула.

Петро Степанович дивився на неї, посміхався й гладив її кудлату голівку.

— Хотіла б, мала, батька побачити? — спитав він.

Малка аж здригнулася від радощів, але мовчала — тільки дивилась Петру Степановичу просто в вічі: він бо жартує. Та ні — він не жартував. Він задумався.

— Хочу, — тихенько сказала Малка, довірливо притулившись обличчям до руки Петра Степановича.

— Добре. Ми так і зробимо, — раптом вимовив він. — Розумієте, — звернувся він до матері, — комітетові треба передати повстанцям дуже важливий лист. Його повезе товариш. Найбезпечніше буде, коли той лист зашита Малці в сорочку. Ніхто не зверне уваги на мале дівча, коли б німецька варта й спинила товариша та почала перевіряти, що він з собою везе.

Мати стурбувалася: небезпечна справа, а дівчина зовсім мала ще.

— Мамо! — кинулась до неї Малка. — Ти ж мене тоді сама на фабрику посилала...

— Ото ж і лихо, що посилала...

— Тепер нічого не буде, — підтримав Малку Петро Степанович. — Якби навіть товариша чогось затримали, то Малка ж знає дорогу до Лісничівки. Це зовсім близько...

— Знаю, — підхопила Малка. — Торік першого травня я туди з батьком ходила: прямо лісом, а там, де дорога розходиться, праворуч. Там дуб високий...

— Вірно, — підтвердив Петро Степанович. — А в Лісничівці коваля Юхима знаєш?

— Знаю. Він до нас приходив...

Мати завагалася: ну, що ж, — як треба, то нехай Малка їде... — Дівчина не тямилася себе з радощів. Так ясно світило в той день сонце і такий чудовий був вечір!

Увечері Петро Степанович приніс листа — дрібно написаного на тоненькому шматочку паперу. Мати його так добре зашила в сорочку, що як Малка її одягала, то аж

злякалася: чи не загубився той лист. Ледве намацала його. Він прийшовся коло серця, що калатало від сподіванки на побачення з батьком, та від гордоців — у неї, малої, таке важливе доручення!

Притиснувши рукою лист, — такий непомітний, що страшно: загубиться й не знатимеш того, — дівчина поважно сіла до столу. Вона не спатиме до ранку; тоді прийде по неї товариш.

Мати шила сорочки. Стрекотала машинка... Під її стрекотання дрімота нечутно підкралася до дівчини й вона заснула, сидючи коло столу. Коли мати клала дівчину спати, вона все тримала руку коло серця, притискуючи дорогий лист.

Всю ніч снівся дівчині батько й командир партизанів — Грапій. Вона його ніколи не бачила й він уявлявся їй кремезним чолов'ягою, присадкуватим, з чорною кучерявою головою та проникливими, невеличкими очима. Він щось грізно наказував партизанам, і раптом вони порозбігалися. Малка залишилася з батьком під височенним дубом, таким, як отой, на дорозі до Лісничівки.

— Ховаймося! — скрикнув батько. — Гайдамаки на нас наступають...

І потяг Малку за собою в кущі. Звідти вони побачили, як до дуба почали підходити сірожупанники. Ті самі, що приходили по батька.

— Не лякайся, Малко: я зараз стрілятиму, — прошепотів батько й grimнула його рушниця.

Куля влучила просто в дуб. Він розколовся, похилився, впав та й накрив гайдамаків. Малка зраділа, вибігла з кущів, кинулась до дуба, певна, що гайдамаків уже побито. Коли бачить, з-під гілля вилазить сірожупанник, той самий, що хотів порубати брата й сестру. Побачивши Малку, він витяг свою шаблюку й загорлав:

— Ага, ось де ти! Тепер я тобі відітну голову за те, що ти нас обдурила.

І пішов на Малку. Але його ноги плутаються в гілках. Він іде поволі. Малка знає, що можна втекти від нього, але

з жахом чує, що її ноги не рухаються. Вона робить страшенне зусилля, щоб бігти, і прокидається. В очі їй вдаряє червонясте світло.

— Гайдамаки запалили ліс, щоб не було де ховатися повстанцям, — з жахом думає дівчина. — Треба бігти, бо згорю! — зривається вона з ліжка й бачить, що вона в своїй хаті. Матері нема, малі ще сплять. У віконце, запнуте червоною хусткою, вдарило сонячне сяйво.

— Ох, уже пізно! — злякалась Малка. — Я заспала... Батьків товариш приходив по мене та й пішов сам, бо я спала...

Аж захололо в грудях від такої думки. Притьмом вибігла дівчина з хати. Гаряче сонце засліпило її... Де мати? Певне на річці — полоще білизну... Малка побігла до річки...

— Мамо, мамо! — ще здаля закричала Малка, побачивши матір, і схаменулася: хіба можна про такі речі кричати? Задихавшись, вона підбігла до матері й схвильовано зашепотіла:

— Батьків товариш приходив по мене. Правда? А я спала... І ти мене не розбудила! — вже вголос докінчила Малка...

Гіркий докір, гарячі сльози забреніли в її голосі.

Мати розсердилась:

— І що ти вигадуєш! Ніхто не приходив... Певне відклади поїздку. Йди краще додому. Малі самі. Прокинуться, то плакатимуть... Я незабаром прийду. Ось скінчу полоскати...

Похнюпившись, Малка пішла. Ой, чи ж правду мати каже? Певне, передумала, не хоче її пускати. Тому й не збудила... Хоч би побачити Петра Степановича! Але він уже на роботі, на фабриці. Вже пізно... Піти б на фабрику, та на мосту німецька варта. Перепливти річку? Страшно та й мати казала, що як тільки Малка скупається, зараз же знову запаляться легені, вона помре і вже ніколи не побачить батька... Чи ж правду мати каже, що ніхто не приходив? Сумнів мучив бідну дівчину. Але вона пішла б додому й терпляче чекала б на матір, щоб добитися в неї правди, та на лихо зустрілася їй по дорозі сусідка — перекупка Хана. Дівчина наважилась перевірити справу.